

Elena Abrudan

GÂNDIRE MITICĂ / GÂNDIRE MAGICĂ

Parafrazându-l pe Mircea Eliade, am să mă opresc asupra unui „amănunt“ din *Luntrea lui Caron*. Este vorba despre întâmplarea aproape fantastică petrecută într-o noapte geroasă de iarnă. Circumstanțele stranii ale apariției ciudatului personaj care pretinde trecerea a două mii de oi cu brodul peste Mureș în toiul nopții sunt întrecute doar de episodul transformării oilor în lupi și micșorarea lor printr-un salt peste mâna ciobanului-diavol. Povestită de popa Vasile, după ce băuse câteva căni de vin și după oboseala unei nopți de muncă la brod, întâmplarea ar putea trece drept o fantasmagorie dacă nu ar fi oarecum întărită de insistența eroului cu privire la ochii fosforescenți ai ciobanului și la zborul cuminte și așezarea de la sine a galbenilor în fișic, pe masă.

Episodul sporește misterul și tensiunea relatării, pregătește și justifică parțial deznodământul tragic al acelei nopți. Dispariția neelucidată a doamnei Olteanu poate primi o explicație rațională – sinucidere prin înec în scopul evitării trimiterii la canal – sau magică, admitând apropierea și influența nefastă a unei forțe necurate. Aceeași forță este considerată a fi responsabilă de miraculoasa transformare a unor oi care nu fac nici un zgomot în niște lupi care nu lasă nici o urmă pe malul Mureșului. Îndoelile referitoare la veridicitatea întâmplării sunt însoțite de varii motivări, dar nu se recurge niciodată la interpretarea care neagă însăși posibilitatea vrăjii respective, a actului magic. Această atitudine față de magie este specifică doar celor care trăiesc într-o cultură care demonstrează abundența ideii magicului, cum este cultura folclorică. Pe urmele lui Lucian Blaga, putem spune că spiritualitatea românească este exprimată în structurile esențiale ale culturii folclorice românești, magia și mitul.

În studiul său, *Despre gândirea magică* (apărut în 1941 la Fundația Regală pentru Literatură și Artă), Blaga face o distincție netă între gândirea mitică și cea magică, admitând totuși că modul de gândire mitic și cel magic apar cel mai adesea în formă mixtă. Elementele magice intră în componența imaginilor mitice în proporții variabile, putând fi reduse la zero sau, dimpotrivă, pot să fie preponderente.

Blaga arată că, prin însușirile sale, mitul este în același timp enunțare și argument, fără a avea nevoie de dovezi. Mitul e încercarea de a revela un mister cu mijloacele imaginației. Gândirea magică implică ideea unei substanțe sau a unei puteri magice, elemente deopotrivă misterioase. De aceea gândirea magică nu poate fi considerată o încercare revelatorie deplină a misterului, ci o prelungire a lui.

Coordonatele filosofice care susțin aceste formulări blagiene se manifestă prin două moduri existențiale și categoriile corespunzătoare lor, ca funcții organizatoare ale spiritului uman. Conform acestora, ființa umană există

în lumea dată, concretă, sensibilă, în vederea autoconservării sale, dar și în orizontul misterului, cu scopul de a-și revela acest mister. Existența omului nu poate fi concepută în afara orizontului misterului care este un dat fundamental al ființei omenești și fără de care nu s-ar fi putut face saltul calitativ de la ființa biologică la omul deplin. Existând în orizontul misterului, omul încearcă să și-l reveleze prin creații de natură mitică, metafizică, religioasă sau științifică. Aceste creații culturale ale omului pot fi reduse la structuri și funcții modelatoare, adică la aceleași categorii amintite mai sus. Categoriile prin care omul receptează lumea fenomenală aparțin conștientului, iar cele prin care se revelează misterul aparțin inconștientului și sunt numite de Blaga „categoriile stilistice abisale“. Acestea dirijează capacitatea revelatorie a omului, imprimându-se în toate construcțiile culturale ale omului, deci au rolul de a stimula spiritul creator.

Creația mitică precede celelalte creații ale spiritului uman și reprezintă încercarea de a revela misterele existenței folosind elemente ale imaginarului și fără a avea nevoie de construcții abstracte, intuiție sau viziuni (ca metafizica, religia, știința). Deci mitul, ca și istoria, sunt determinate deopotrivă de matricea stilistică a unui om sau a unui popor, care variază considerabil în funcție de zona geografică, neam, individ. Blaga arată că miturile despre originea munților și văilor reprezintă consacrarea divină, din perspectivă cosmogonică, a orizontului specific românesc, în timp ce mitul lui Faust este specific spiritualității germane, înclinării spre trăiri individuale, care n-ar fi posibilă la noi. Mitologia și istoria se dovedesc profund structurate de categoriile stilistice ale spiritului uman.

Față de această situație a creației mitice, gândirea magică se dovedește a fi doar o gândire care uzează de ideea magicului sub forma puterii sau substanței magice. Blaga crede că acesta este un concept irațional deoarece presupune ființarea în obiect sau doar într-o parte a lui și forța de a se transmite și a influența alte obiecte sau persoane chiar și la mari depărtări sau în timp îndelungat. Prin urmare, ideea magicului este o idee misterioasă în sine, iar încercarea de revelare a misterului este doar o semirevelare. Ideea magicului nu are o configurație vizionară ca mitul, nici particularitățile unei construcții științifice sau intuiția proprie creației artistice. Ea doar participă la menținerea orizontului misterului. Fiind o constantă stereotipă a spiritului uman de pretutindeni, ea variază doar sub raportul dozajului sau a prezenței / absenței în mentalitatea indivizilor sau popoarelor. Prin urmare, ideea magicului nu suferă înrăurirea modelatoare a categoriilor stilistice ale spiritului uman dintr-o anumită regiune. Dacă revelarea misterelor existenței prin creația mitică depinde atât de matricea stilistică a spiritului uman



Claude Monet – *Water Lilies*

cât și de natura particulară a misterului, gândirea magică este doar o revelație stereotipă a misterelor existenței.

Înțelegem că în ciuda lipsei influenței factorilor stilistici, magicul contribuie la caracterul unei culturi prin amploarea și frecvența sa, participă la alcătuirea unei culturi exclusiv ca substanță, alături de alte creații. Fără a converti misterele, ea ajută la organizarea unor necunoscute servind drept explicație provizorie (spre exemplu în cazul hipnozei care poate fi interpretată ca vrajă, magie), așa cum am sugerat referitor la întregul episod al apariției ciobanului, care precede dispariția Octaviei. Vederea lumii în perspectivă magică este totodată un mijloc de creare a unui mediu intim, familiar, bazat pe reguli cunoscute, regulile analogiei, contiguității și ale contrastului prin care magicul se manifestă ca putere misterioasă, paradoxală. O lume structurată magic este prielnică omului deoarece, recurgând la gândirea magică, el își creează mediul și pune premisele înțelegerii lui conform unor reguli străvechi. Prin urmare, gândirea magică are prestigiu și vechime arhaică, dar primordialitatea ei nu înseamnă inactualitate și perimare. Dimpotrivă, ea continuă să influențeze comportamentul omului datorită caracterului său polyvalent.

Magicul are și funcție religioasă, ideea magicului regăsindu-se și în ideea de sacru. Blaga afirmă că pot exista religii fără divinitate, dar nu și fără un loc sacru. La început sacrul este un atribut al substanței sau puterii magice sau al ființelor și obiectelor purtătoare de sarcini magice. Apoi sacrul a fost transferat și altor existențe reale sau imaginare, sau chiar unor entități abstracte. Așa cum știm, există un loc și un timp sacru, care pot primi valorizare pozitivă sau negativă: există locuri și timpuri faste sau nefaste, prielnice sau neprielnice, cum sunt Noaptea de Sânziene sau bălțile. Aceste timpuri și locuri sunt susceptibile de a deveni receptacolul și posibilitatea de manifestare a unor forțe ce se deosebesc radical, fiind cu totul altceva decât lumea obișnuită.

În episodul amintit din *Luntrea lui Caron*, apariția forței necurate și dispariția femeii au loc lângă un râu, loc de trecere prin excelență. Potrivit gândirii magice, trecerea oilor-lupi peste Mureș precedă și poate influența trecerea femeii dincolo de viață. Incertitudinea care planează asupra trecerii oilor se răsfrânge asupra dispariției femeii, căci ideea magicului implică și conștiința misterului. Felul în care este percepută această dispariție, incapacitatea de a accepta faptul într-o lumină crudă convertește episodul într-o demonstrație a actualității gândirii mitice și magice. Ea se manifestă și în plăcerea românilor de a fabula pe seama celor mai banale întâmplări, de a le investi cu fantastic, de a adăuga faptelor o aură de mister, de mit și magie.

Ca structuri esențiale ale cugetării folclorice, mitul, magia, legenda structurează faptele într-o anumită linie ritmică de vastă continuitate, pe care Blaga o numește „spațiu mioritic“. Orice om sau neam trăiește profesând un anumit stil, ca expresie a îmbinării dintre rațional și irațional, fapt ce conferă unicitate fiecăruia. Stilul românesc s-a configurat din tensiunea dintre vecinătatea naturii și înclinația spre mister, din oscilația între mister și luciditate, fapt demonstrat cu prisosință în romanul lui Lucian Blaga. Iată zbaterea launtrică a poetului, martor al acestei tragedii, pendularea între răceala rațiunii și atracția misterului, tentația paradoxului magic:

„...Va să zică: podul de la Partoș n-a fost dus de ape! De ce-a mințit ciobanul? Dacă oile lui ar fi fost oi, i-ar fi fost, desigur, la îndemână să treacă peste podul de la Partoș! Drumul prin Alba nu i-ar fi luat mai mult de-un ceas. El a preferat trecerea cu brodul, ceea ce-i rupea din vremea lui Ciobănească – patru ceasuri. De ce a preferat brodul? Ei, de ce! Nu e limpede ca ziua? Mai vrei explicații? Putea ciobanul să treacă prin oraș, la miezul nopții, cu două mii de lupi? – Și astfel ajungem iarăși la lupi. Și cu lupii la diavol. Parcă aș fi umblat și eu pe făgașele lăsate prin văzduh de delirul popii.

...Și iarăși încerc să-mi lămuresc fapta Octaviei. O stare de panică, negândită, trebuie să se fi produs în ea la auzul zvonului despre o iminentă ridicare de noi voluntari pentru canal. Pe cine nu l-ar speria de moarte vestea că se găsește pe lista lotului ce urmează să fie ridicat?... Sau și-a pierdut oare Octavia cumpătul când a auzit detunătura de pistol nebun chiar în pridvor?... Sau a chemat-o păcurarul? Dacă păcurarul nu era păcurar – ci altceva, atunci el știa de unde o cheamă! – dar poate că Octavia a pornit spre apă ca o lunatică, mânată de-un îndemn mai tulbure decât o somnolență! Nu, nu, nu!... Să fi fost bănuiala că în ciuda dragostei și a patimii ce-mi arăta, ea rămânea interzisă în pragul ființei mele. Imaginația și gândul meu își deapănă motivele, toate, câte ar fi putut să fie invocate în vederea unei inutile explicații. În fond, fapta ei rămâne inaccesibilă unei lămuriri, sâmbure negru în miezul unei enigme.¹“

¹ Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, Ediție îngrijită și stabilire text: Dorli Blaga și Mircea Vasilescu. Notă asupra ediției Dorli Blaga. Postfată Mircea Vasilescu. Editura „Humanitas“, București, 1990, p. 335-336